

Katarzyna Gabryjończyk, Piotr Gabryjończyk✉

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Pomniki historii jako element kształtowania ruchu turystycznego w regionie

Streszczenie. Celem artykułu jest poznanie rzeczywistej zmiany wielkości wybranych wskaźników charakteryzujących ruch turystyczny w powiatach województwa świętokrzyskiego, jaka nastąpiła po uzyskaniu przez lokalne zabytki oficjalnego, nobilitującego statusu pomnika historii. Wykorzystaną metodą badawczą była analiza literatury oraz danych statystycznych publikowanych przez GUS. Uzyskane wyniki pozwoliły stwierdzić, że w powiatach, których dziedzictwo uzyskało miano pomnika historii, wzrosła średnia względna liczba turystów, osób zainteresowanych lokalną ofertą muzealną, jak również zwiększył się stopień wykorzystania bazy noclegowej względem okresu przed wpisaniem na tę nobilitującą listę. Zaobserwowano także, że średnie wzrosty wartości ww. wskaźników dla rozpatrywanej grupy powiatów były wyższe aniżeli odnotowane w tym samym okresie dla całego województwa świętokrzyskiego, a nawet Polski (w przypadku stopnia wykorzystania bazy noclegowej).

Słowa kluczowe: dziedzictwo, zabytek, turystyka, pomnik historii, województwo świętokrzyskie, lista światowego dziedzictwa UNESCO

Wstęp

Jednym z najważniejszych czynników determinujących ruch turystyczny jest obecność walorów turystycznych, rozumianych jako takie cechy środowiska, które mogą wzbudzać zainteresowanie turysty¹. Kowalczyk stwierdził, że sam walor turystyczny powstaje tylko wtedy, gdy wyróżnia się (lub jest wyróżniany) ze swojego otoczenia², a zatem walorem turystycznym można nazwać jedynie ten zasób turystyczny, który turysta postrzega jako szczególnie wyjątkowy spośród reszty zasobów³. Autor ten podkreślił również, że idea samej przestrzeni turystycznej opiera się właśnie na istnieniu walorów turystycznych, dzięki czemu przestrzeń ta jest *subiektywnie postrzegana przez*

¹ Z. Kruczek: Polska. Geografia atrakcji turystycznych. Proksenia, Kraków 2003, ss. 282-283.

² A. Kowalczyk: Fenomenologia przestrzeni turystycznej. „Turyzm” 2014, nr 24/1, s. 12.

³ Ibidem.

Katarzyna Gabryjończyk ORCID: 0000-0001-7780-0928; Piotr Gabryjończyk ORCID: 0000-0002-8815-9723

✉ piotr_gabryjonczyk@sggw.edu.pl

turystów i potencjalnych turystów jako atrakcyjna i wykorzystywana w celach turystycznych⁴. Same walory turystyczne mają bardzo niejednorodny charakter i mogą być klasyfikowane wg różnorodnych kryteriów, jednak niezwykle znaczącą wśród nich grupę stanowią walory kulturowe, zwane też antropogenicznymi. Wśród nich zaś kluczową rolę (z racji liczby i popularności) odgrywają zabytki architektury, które – w przypadku dużej koncentracji przestrzennej – decydują o najwyższej atrakcyjności danego miejsca w skali kraju⁵. Z kolei najbardziej wartościowe i interesujące obiekty lub zespoły obiektów zabytkowych na terenie Polski mogą się poszczycić oficjalnie nadanym mianem tzw. pomnika historii⁶. Są to zatem walory wyróżnione w sposób wyjątkowy, które powinny skupiać na sobie uwagę turystów i koncentrować ruch turystyczny.

W związku z powyższym celem niniejszego opracowania jest poznanie rzeczywistej zmiany wielkości wybranych wskaźników charakteryzujących ruch turystyczny w powiatach wybranego województwa, jaka nastąpiła po uzyskaniu przez lokalne zabytki oficjalnego, nobilitującego statusu Pomnika Historii.

Idea pomników historii oraz rola najcenniejszego dziedzictwa w turystyce

Jak już wspomniano we wstępie, walory kulturowe stanowią jeden z najważniejszych czynników decydujących o przestrzennym rozkładzie ruchu turystycznego. Związki między turystyką a kulturą (w tym również dziedzictwem kulturowym) są bardzo ścisłe, a zarazem wielowymiarowe i skomplikowane⁷, nie da się jednak zaprzeczyć, że jedną z głównych sił napędowych podróżowania jest właśnie dziedzictwo kulturowe, które z kolei korzysta z turystyki jako środka popularyzacji i stymulacji rozwoju, tzw. przemysłu dziedzictwa⁸. Trzeba przy tym wyraźnie zaznaczyć, że samo pojęcie dziedzictwa kulturowego jest bardzo szerokie, gdyż zawiera w sobie elementy związane z niematerialną i materialną formą kultury – tę drugą można sprowadzić do dóbr kultury, których zawężeniem są z kolei zabytki⁹.

W polskim prawie, zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 roku, zabytek definiowany jest jako *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową*¹⁰,

⁴ Ibidem, s. 14.

⁵ Z. Kruczek, op. cit., s. 41; T. Lijewski, B. Mikułowski, J. Wyrzykowski: Geografia turystyki Polski. PWE, Warszawa 2002, s. 111.

⁶ Z. Kruczek, op. cit., s. 53; T. Lijewski, B. Mikułowski, J. Wyrzykowski, op. cit., s. 112.

⁷ A.M. von Rohrscheidt: Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy, GWSHM Milenium, Gniezno 2008, s. 13-22.

⁸ M. Nowacki: Dziedzictwo i turystyka: relacje i ewolucja koncepcji. [W:] Kultura i turystyka. Wspólne korzenie. Red. naukowa B. Krakowiak, B. Włodarczyk. ROT Województwa Łódzkiego, Łódź 2012, s. 35.

⁹ Ibidem, s. 35-38.

¹⁰ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dn. 23 lipca 2003 r. (Dz. U. 2003, nr 162, poz. 1568), art. 3.

przy czym zabytkowe obiekty architektury należy rozpatrywać jako zabytki nieruchome (tzn. posiadające formę nieruchomości, jej części lub zespołu nieruchomości). Wspomniana ustawa rozróżnia pięć różnych form ochrony zabytków¹¹, a jedną z nich jest uznanie za pomnik historii, przy czym ta forma jest przeznaczona wyłącznie dla zabytków nieruchomych już ujętych w rejestrze zabytków lub parków kulturowych¹² (a więc już podlegających ochronie). Można zatem zauważyć, że uzyskanie statusu pomnika historii jest dodatkową nobilitacją, którą mogą uzyskać obiekty lub zespoły obiektów objęte podstawowymi formami ochrony, spełniające dodatkowo wymóg szczególnej wartości dla kultury¹³ Polski. Rangę tego wyróżnienia dodatkowo podkreśla fakt, że jest ono nadawane w drodze specjalnego rozporządzenia Prezydenta RP (na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, po uzyskaniu przez niego opinii Rady Ochrony Zabytków w zakresie spełnienia przez obiekt niezbędnych dla wpisu kryteriów¹⁴), w którym szczegółowo podawane są cechy potwierdzające niezwykle wysoką wartość danego zabytku oraz precyzyjny zakres przestrzenny ochrony¹⁵. Pomnikom historii przypisane jest również opracowane w 2011 roku logo¹⁶, mające ułatwić promocję miejsc i podnieść rozpoznawalność dziedzictwa. W związku z powyższym można uznać, iż tytuł pomnika historii stanowi prestiżowe, najwyższe możliwe do uzyskania krajowe wyróżnienie zabytku nieruchomego. Miano to nadawane jest od 1994 roku i na chwilę obecną posiada je 114 zabytków reprezentujących najcenniejszą spuściznę wszystkich województw¹⁷. Choć wydaje się to znaczącą liczbą, to warto pamiętać, iż wszystkich zabytków nieruchomych ujętych w rejestrze na dzień 16.07.2021 roku było prawie 79 tys.¹⁸, zatem pomniki historii stanowią niewiele ponad 0,001% tego typu dziedzictwa. Co więcej, liczba ta znacząco wzrosła w ostatnich pięciu latach (o prawie 100%) wskutek zainicjowanej przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego inicjatywy „100 Pomników Historii”, polegającej na nadaniu tego miana co najmniej 100 obiektom na 100-lecie odzyskania niepodległości¹⁹. Warto jeszcze dodać, iż wyróżnienie to – poza samym prestiżem – nie wiąże się w zasadzie z jakimikolwiek dodatkowymi przywilejami lub obowiązkami względem samego obiektu lub administrujących nim podmiotów, tzn. pod kątem konsekwencji prawnych nie istnieje rozróżnienie między zwykłym zabytkiem a pomnikiem historii. Z tego też względu i oczekiwanej zależności, że szczególny status powinien wiązać się ze szczególną ochroną, zasadność istnienia pomników historii

¹¹ Ibidem, art. 7.

¹² Ibidem, art. 15.

¹³ Ibidem.

¹⁴ <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/pomniki-historii/kryteria-wyboru/> dostęp: 31.10.2021.

¹⁵ https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Pomniki_historii/ dostęp: 31.10.2021.

¹⁶ http://www.nid.pl/pl/Dla_wlascieli_i_zarzadcow/opieka-nad-zabytkami/pomniki-historii/identyfikacja-wizualna/ dostęp: 31.10.2021.

¹⁷ https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Pomniki_historii/ dostęp: 31.10.2021.

¹⁸ https://dane.gov.pl/pl/dataset/1130,rejestr-zabytkow-nieruchomych/resource/32191/table?page=1&per_page=20&q=&sort= dostęp: 31.10.2021.

¹⁹ A. Hanaka, A. Wawrzyńczuk: 100 pomników historii. Ochrona Zabytków 2019, nr 1, s. 205-212.

wielokrotnie była przedmiotem zarówno dyskusji naukowej²⁰, jak również krytyki, wskazującej na zagrożenia związane z kategoryzacją dóbr kultury i stwarzającej ryzyko marginalizacji (ochronnej, finansowej, konserwatorskiej) znacznej liczby zabytków²¹. Praktycznie jedyną wymierną korzyścią²² z uzyskania statusu pomnika historii jest otwarcie danemu obiektowi drogi do wpisu na Listę światowego dziedzictwa UNESCO²³, co ma wymiar już nie tylko prestiżowy, ale pociąga za sobą także rzeczywiste konsekwencje prawno-administracyjne w zakresie ochrony²⁴.

Na koniec warto podkreślić, iż opisana powyżej nobilitacja nieruchomości zabytków może mieć istotny, aczkolwiek trudny do bezpośredniego zmierzenia, wpływ na wielkość ruchu turystycznego w danej destynacji, przede wszystkim wskutek oddziaływania na świadomość społeczną²⁵. Świadczyć o tym może choćby konstrukcja wykorzystywanego przez GUS wskaźnika atrakcyjności kulturowej (WAK), będącego w 40% składową syntetycznego wskaźnika atrakcyjności turystycznej (WAT)²⁶. Elementem WAK w 30% są bowiem same zabytki (ogółem i powstałe przed XVI w., w proporcji 2 : 1), ale aż 20% wartości wskaźnika stanowią obiekty wyróżnione wpisem na listę światowego dziedzictwa UNESCO lub właśnie mianem pomnika historii (przy czym obie te kategorie mają identyczną wagę)²⁷. Same formy prestiżowego wyróżnienia zostały zatem zrównane w swoim znaczeniu z ogólną liczbą obiektów zabytkowych. Potwierdzenie rangi miejsc ujętych w tych najważniejszych zestawieniach można niejako znaleźć w oficjalnym ra-

²⁰ M. Konopka: Pomniki historii – niewykorzystana szansa. *Ochrona Zabytków* 1999, nr 4, s. 414-417; Idem: O pomnikach historii ciąg dalszy – w obronie „zabytku prawa”. *Ochrona Zabytków* 2000, nr 2, s. 191-193; J. Pruszyński: Pomniki historii jako kategoria prawna. *Ochrona Zabytków* 1999, nr 4, s. 418-422; W. Kowalski, K. Zalaszińska: Prawo ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. [W:] System ochrony zabytków w Polsce. Analiza, diagnoza, propozycje. Red. naukowa B. Szmygin. Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków UMS Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa-Lublin 2011, s. 20-21; J. Dąbrowski: Pomniki historii – spojrzenie krytyczne. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego* 2019, nr 8, s. 11-19.

²¹ P. Molski: Waloryzacja dziedzictwa architektonicznego w systemie ochrony zabytków. [W:] System ochrony zabytków w Polsce..., op. cit., s. 55-60.

²² K. Zalaszińska: Prawna ochrona zabytków nieruchomości w Polsce. Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 269.

²³ Ustawa o ochronie zabytków..., op. cit., art. 15; pomijając wpis oparty o kryteria przyrodnicze (Puszcza Białowieska) oraz wpisy zbiorowe (drewniane kościoły południowej Małopolski i drewniane cerkwie Karpat), wszystkie obiekty z polskiej listy światowego dziedzictwa UNESCO mają status pomników historii. Jedynym, ciekawym wyjątkiem jest Auschwitz-Birkenau, były niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady, który jest na liście UNESCO od 1979 roku, a po dziś dzień nie doczekał się miana pomnika historii.

²⁴ K. Zalaszińska, op. cit., s. 271.

²⁵ S. Gholitabar, H. Alipour, C.M.M. da Costa: An Empirical Investigation of Architectural Heritage Management Implications for Tourism: The Case of Portugal. *“Sustainability”*, 2018, 10, 93.

²⁶ P. Łysoń (red.): Analiza walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia na podstawie danych statystycznych m.in. z zakresu bazy noclegowej, kultury i dziedzictwa narodowego oraz przyrodniczych obszarów chronionych. Końcowy raport metodologiczny. GUS, b. m., b. r., s. 41.

²⁷ Ibidem, ss. 33-34; jako element istotny z punktu widzenia przyjętej w dalszej części opracowania metodologii należy jeszcze wskazać fakt, że 15% wartości WAK stanowią zwiedzające muzea.

porcie POT na temat frekwencji w atrakcjach turystycznych, z którego wynika, iż obiekty z listy UNESCO i pomniki historii cieszą się bardzo dużym zainteresowaniem turystów i mogą stanowić flagowe atrakcje regionów²⁸. Co więcej, Kruczek wprost stwierdza, że wpis na jedną z tych kluczowych list ma olbrzymie znaczenie dla promocji danego miejsca i stanowi swoisty drogowskaz dla turysty²⁹, który chce poznawać nowo umieszczone na nich zabytki, co przekłada się na szybki wzrost liczby osób przyjeżdżających w dane okolice³⁰. Co ciekawe, powstawanie zestawień największych atrakcji jest również korzystne dla touroperatorów i osób związanych z gospodarką turystyczną, potrzebujących *uznanych, wysoko cenionych atrakcji dla tworzenia ofert turystycznych*³¹. Nic w tym dziwnego, albowiem materialne dziedzictwo kulturowe może mieć bardzo szerokie związki z gospodarką, nie tylko w wymiarze stricte turystycznym, co na płaszczyźnie lokalnej zostało szczegółowo scharakteryzowane przez Murzyn-Kupisz³². Z kolei relacje między turystyką a najcenniejszymi zabytkami z listy UNESCO opisali Albert i Ringbeck, uwzględniając również mroczne strony wzrostu ruchu turystycznego w obiektach zabytkowych³³. Co ciekawe, autorzy ci w wielu przypadkach podkreślali, że zwiększenie liczby turystów często było nie tyle efektem samego wpisu i wzrostu świadomości wartości dziedzictwa, co prowadzonej w następstwie uzyskania tego statusu polityki marketingowej i rozwoju infrastruktury turystycznej³⁴, który zresztą nie zawsze musi prowadzić do pożądaných rezultatów³⁵. Do podobnych wniosków, badając chińskie obiekty z listy UNESCO, doszli także Shepherd i Yu, którzy wprost stwierdzili, że władze lokalne mają tendencję do postrzegania najcenniejszych zabytków jako źródła dochodów, a nie dobra publicznego, które trzeba chronić i zachować dla przyszłych pokoleń³⁶. Często wiąże się to z wprowadzaniem wysokich opłat wstępu (tzw. *admissions economy*), co –

²⁸ Z. Kruczek: Frekwencja w atrakcjach turystycznych. POT, Kraków-Warszawa 2014, ss. 20-21, 30-35, 41-44, 59-68.

²⁹ Potwierdzeniem tego mogą być badania przeprowadzone w 2012 r. wśród odwiedzających replikę wpisanej na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jaskini krasowej Altamira, zawierającej unikalne rysunki kultury magdaleńskiej. Okazało się, iż 60% respondentów stwierdziło, iż wizyta w tym obiekcie była dla nich decydującym czynnikiem przy organizacji wyjazdu. E. Parga-Dans, P. Alonso-Gonzalez: Sustainable tourism and social value at World Heritage Sites: Towards a conservation plan for Altamira, Spain. „Annals of Tourism Research”, 2019, Vol. 74, ss. 68-80.

³⁰ Ibidem, s. 21.

³¹ Ibidem, s. 20.

³² M. Murzyn-Kupisz: Dziedzictwo kulturowe w kontekście rozwoju lokalnego [w:] Kultura a rozwój. Red. naukowa J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2013, ss. 247-255; M. Murzyn-Kupisz: Cultural, economic and social sustainability of heritage tourism: Issues and challenges. „Economic and Environmental Studies”, 2012, Vol. 12, Iss. 2, ss. 113-133.

³³ M.-T. Albert, B. Ringbeck: 40 Years World Heritage Convention. Popularizing the Protection of Cultural and Natural Heritage. DeGruyter, Berlin/Boston 2015, s. 137-152.

³⁴ Ibidem, s. 139-142; przywoływane przykłady to m.in. katedra w Kolonii, Taj Mahal czy Angkor Wat.

³⁵ T. Cuccia, C. Guccio, I. Rizzo: The effects of UNESCO World Heritage List inscription on tourism destinations performance in Italian regions. Economic Modelling 2016, Vol. 53, s. 494-508.

³⁶ R.J. Shepherd, L. Yu: Heritage Management, Tourism and Governance in China. Managing the Past to Serve the Present. Springer, New York 2013, s. 57-64.

paradoksalnie – utrudnia w pewien sposób dostępność obiektu (zwłaszcza grupom gorzej sytuowanych turystów), choć nie wpływa jednocześnie na spadek realnego zainteresowania danym miejscem.

Metody badań

W badaniach przyjęto następujące problemy badawcze:

- 1) Czy uzyskanie statusu pomnika historii przez wybrany obiekt lub zespół obiektów wiąże się ze zwiększeniem stopnia wykorzystania miejsc noclegowych w powiatach występowania ww. obiektów?
- 2) Czy nadanie miana Pomnika Historii poszczególnym obiektom lub zespołom obiektów wiąże się z większym zainteresowaniem ofertą muzeów w powiatach występowania ww. obiektów?

W celu uzyskania odpowiedzi na postawione powyżej pytania skorzystano ze źródeł wtórnych w postaci danych statystyki masowej zgromadzonych w Banku Danych Lokalnych i raportów Głównego Urzędu Statystycznego oraz Polskiej Organizacji Turystycznej dotyczących ruchu turystycznego w obiektach dziedzictwa kulturowego. Posłużono się również źródłami internetowymi, w tym przede wszystkim Internetowym Systemem Aktów Prawnych (<http://isap.sejm.gov.pl/>) i portalem Narodowego Instytutu Dziedzictwa (www.nid.pl). Część teoretyczną opracowano na podstawie wybranych pozycji literatury naukowej (monografie i artykuły naukowe), dotyczących walorów antropogenicznych, ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego i jego wykorzystania na potrzeby turystyki.

Badania przeprowadzono w kilku etapach. Wpierw przeanalizowano zestawienie wszystkich pomników historii (wraz z datami nadania tego miana) z podziałem na poszczególne województwa. Dzięki temu wytypowano region administracyjny, dla którego faktycznie można było wyraźnie wskazać relatywnie krótki okres, gdy nastąpiła na dużą skalę nobilitacja lokalnego dziedzictwa kulturowego. Następnie dokonano porównania uśrednionych wartości wybranych zmiennych w skali powiatu dla okresów przed³⁷ i po³⁸ nadaniu miana pomnika historii³⁹, przy czym całe badanie objęło lata 2016-2019. Z racji ograniczonej szczegółowości danych statystycznych (konieczność pozyskania informacji na poziomie powiatu oraz brak danych miesięcznych w tej skali) autorzy zmuszeni byli posłużyć się wskaźnikami liczby turystów korzystających z noclegów i zwiedzających muzea

³⁷ Cezurą był tutaj rok 2016, albowiem dopiero od tego momentu GUS przy gromadzeniu informacji o turystycznej bazie noclegowej stosuje metodologię imputacji danych dla jednostek, które powinny złożyć stosowne sprawozdania, ale odmówiły udziału w badaniu. W związku z tym jedynie dane od 2016 roku włącznie można uznać za porównywalne pod kątem sposobu ich pozyskania.

³⁸ Rokiem granicznym był rok 2019 (włącznie), z racji trwającej od 2020 roku pandemii COVID-19 i związanych z nią licznych ograniczeń w ruchu turystycznym.

³⁹ Wartości dla lat wcześniejszych były uśredniane, zaś – z racji konieczności standaryzacji – rok wpisu na listę pomników historii traktowano, zależnie od miesiąca tego wpisu, jako rok już po wpisie (gdy wpisu dokonano przed sezonem turystycznym) lub rok przed wpisem (gdy wpisu dokonano po sezonie turystycznym, przy czym jako sezon przyjęto okres czerwiec-wrzesień).

i oddziały na 1000 ludności oraz stopniem wykorzystania miejsc noclegowych⁴⁰ (wszystkie w skali rocznej). Zaobserwowane zmiany porównano również kontrolnie z analogicznymi w skali całego województwa oraz kraju w wybranym przedziale czasowym.

Wyniki badań

Analiza zestawienia dziedzictwa wpisane na listę pomników historii pozwoliła wybrać region, w którym faktycznie dokonała się widoczna zmiana jakościowa, nobilitująca lokalne zabytki w bardzo krótkim okresie. Regionem tym okazało się być województwo świętokrzyskie, w którym aktualnie znajduje się dziewięć obiektów posiadających status pomnika historii. Jednakże, o ile w przypadku innych regionów wpisy te dotyczyły różnych okresów, a interwały między wciąganiem kolejnych zabytków na listę były bardzo nieregularne, w województwie świętokrzyskim aż osiem z dziewięciu obiektów zostało wpisanych na listę w latach 2017 (4 zabytki), 2018 (3 zabytki) i 2019 (1 zabytek). Ich krótkie charakterystyki przedstawiono w tabeli 1. Jedynym wcześniej funkcjonującym tutaj pomnikiem historii był rezerwat archeologiczny Krzemionki Opatowskie⁴¹, który uzyskała to miano na samym początku istnienia wyróżnienia, już w 1994 roku. Można więc w tym przypadku stwierdzić, że województwo świętokrzyskie stanowi najlepszy obszar dla próby weryfikacji problemu czy prestiż statusu pomnika historii znajduje odzwierciedlenie we wzroście konkretnych wskaźników związanych z lokalnym ruchem turystycznym.

Tabela 1. Uwzględnione w badaniu pomniki historii w województwie świętokrzyskim

Obiekt	Miejscowość (powiat)	Data wpisu	Uzasadnienie wpisu i charakterystyka
Bazylika mniejsza Trójcy Świętej i sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego oraz przedchrześcijańskie obwałowania kamienne na Łysej Górze	Nowa Słupia (kielecki)	29.03.2017	Wartości historyczne, artystyczne i naukowe, społeczne i kulturowe pobenedyktyńskiego klasztoru (fundowany w XII w., obecne zabudowania w stylu gotyckim i barokowym) i jednego z najważniejszych w Polsce sanktuariów, utworzonego w miejscu wczesnośredniowiecznego (wały kamienne z IX w.) ośrodka kultu pogańskiego; obecnie część zabudowań mieści Muzeum Przyrodniczo-Leśne Świętokrzyskiego Parku Narodowego.
Opactwo Cystersów	Wąchock (starachowicki)	30.03.2017	Wartości historyczne, artystyczne i naukowe oryginalnego, dobrze zachowanego późno-romańskiego (XIII w.) założenia klasztorowego Cystersów; obecnie mieści również Muzeum Cystersów.

⁴⁰ Dane te, zgodnie z metodologią GUS, dotyczą jedynie turystycznych obiektów noclegowych, które posiadają 10 lub więcej miejsc noclegowych (także pokojów gościnnych i kwater agroturystycznych, jeśli spełniają ten wymóg).

⁴¹ Co ciekawe, krzemionkowski region pradziejowego górnictwa krzemienia pasiastego został wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w lipcu 2019 r., co – gdyby nie pandemia COVID-19 – stworzyłoby interesującą możliwość połączenia tego wyróżnienia z licznymi nadaniami miana Pomnika Historii świętokrzyskim obiektom w latach wcześniejszych.

cd. tabeli 1

Obiekt	Miejscowość (powiat)	Data wpisu	Uzasadnienie wpisu i charakterystyka
Pałac Biskupów Krakowskich i bazylika katedralna Wniebowzięcia NMP	Kielce (m. Kielce)	08.12.2017	Wartości historyczne, artystyczne i naukowe dwóch obiektów wczesnobarokowych: dawnej rezydencji biskupów krakowskich oraz katedry (oba obiekty z XVII w. i z bogatym wyposażeniem wnętrz z epoki); obecnie w pałacu mieści się oddział Muzeum Narodowego w Kielcach.
Historyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy Sandomierza	Sandomierz (sandomierski)	08.12.2017	Wartości historyczne, artystyczne, naukowe, przestrzenne i krajobrazowe jednolitego i oryginalnego fragmentu starego Sandomierza, obejmującego zabytki najwyższej klasy (m.in. gotyckie ratusz, zamek, mury miejskie i katedra Narodzenia NMP z XIV w., zespół klasztoru oo. Dominikanów z XIII w., liczne gotyckie i barokowe kościoły i kamienice); obecnie Stare Miasto jest siedzibą muzeów: Okręgowego i Diecezjalne Sztuki Kościelnej.
Zamek Krzyżtopór	Ujazd (opatowski)	19.05.2018	Wartości historyczne, artystyczne, naukowe i krajobrazowe unikatowej w skali polskiej rezydencji obronnej (w stylu <i>palazzo in fortezza</i> – pałac wewnątrz fortecy bastionowej) z XVII w., wzniesionej w stylu manierystyczno-barokowym; obecnie trwała ruina, udostępniona do zwiedzania (wejścia biletowane).
Pokamedulski zespół klasztorny „Pustelnia Złotego Lasu”	Rytwiany (staszowski)	28.12.2018	Wartości historyczne, artystyczne, naukowe oraz przestrzenne i krajobrazowe jednego z najstarszych na ziemiach polskich (fundacja w 1621 r.) założeń klasztornych kamedułów, wzniesionych w stylu manierystycznym i barokowym, z licznym oryginalnym wyposażeniem; obecnie Centrum Terapeutyczne oferujące noclegi, wyżywienie oraz zwiedzanie m.in. klasztoru i Muzeum Serialu <i>Czarne Chmury</i> .
Bazylika kolegiacka Narodzenia NMP wraz z relikiami kościoła św. Mikołaja i wzgórzem Wyspa Grodziskowa	Wiślica (Buski)	28.12.2018	Szczególne wartości historyczne, artystyczne i naukowe gotyckiego zespołu sakralnego (z XIV w.) z relikiami architektury i plastyki romańskiej (pozostałości romańskiego kościoła z XII w. oraz unikatowa tzw. płyta Orantów, płyta posadzkowa z rytym figuralnym), oraz piastowskiego grodziska z X w.; obecnie Muzeum Archeologiczne.
Pałac Henryka Sienkiewicza z zabytkowym parkiem i aleją lipową	Oblęgorek (kielecki)	16.01.2019	Historyczne i niematerialne wartości rezydencji będącej darem narodu polskiego dla wybitnego pisarza Henryka Sienkiewicza; eklektyczny pałacyk z 1895 r., w 1900 r. zakupiony z funduszy społecznych i podarowany pisarzowi; obecnie Muzeum Henryka Sienkiewicza.

Źródło: opracowanie własne na podstawie M.I. Mileska, I. Swenson (red.): Słownik geograficzno-krajoznawczy Polski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000 i rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 15.03 oraz 22.11.2017 (Dz. U. 2017, poz. 663, 674, 2273 i 2275) i 20.04 oraz 10.12.2018 (Dz. U. 2018, poz. 943, 2413 i 2418; Dz. U. 2019, poz. 73).

Do dalszych analiz przyjęto powiaty występowania wskazanych pomników historii, przy czym – z racji zastosowanej metody – powiat kielecki postanowiono uwzględnić dwa razy, oddzielnie dla wpisu obiektów z 2017 roku (Nowa Słupia) i 2019 roku (Oblęgorok), każdorazowo prezentując średnie wyniki wybranych wskaźników z okresów przed i po wpisie. Takie założenie może wprawdzie skutkować synergią oddziaływania obu wpisów na poszczególne wartości, ale umożliwi ujednoczenie wykorzystanego rozwiązania pomiarowego.

Pierwszym ze wskaźników, które uwzględniono, była roczna liczba turystów korzystających z noclegów na 1000 ludności w analizowanych powiatach (tab. 2).

Tabela 2. Średnia roczna liczba turystów korzystających z noclegów na 1000 ludności w okresach przed i po wpisaniu lokalnych zabytków na listę Pomników Historii w powiatach województwa świętokrzyskiego w latach 2016-2019

Powiat	Średnia przed wpisem na listę pomników historii	Średnia po wpisie na listę pomników historii	Zmiana [%]
buski	1406,01	1680,66	+19,5
kielecki (Oblęgorok)	506,40	553,02	-7,9
kielecki (Nowa Słupia)	550,86	507,12	+9,2
m. Kielce	817,32	871,94	+6,7
opatowski	165,92	217,67	+31,2
sandomierski	638,76	705,34	+10,4
starachowicki	330,22	414,75	+25,6
staszowski	225,10	258,49	+14,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych.

Porównanie średnich wartości liczby turystów korzystających z noclegów na 1000 ludności w wybranych powiatach pozwala dostrzec niewielki, aczkolwiek wyraźny wzrost dla okresu po uzyskaniu przez powiatowy zabytek statusu pomnika historii. Co ciekawe, wzrost ten odnotowano w aż siedmiu przypadkach na osiem rozpatrywanych. Względny wzrost wartości wskaźnika wyniósł, zależnie od miejsca, między 7% (powiat m. Kielce) a nawet 31% (powiat opatowski), jedyny odnotowany spadek dotyczył wpisu związanego z Nową Słupią (8%). Dla całej rozpatrywanej grupy średnia zmiana między okresami przed i po nadaniu miana Pomnika Historii była dodatnia i wyniosła prawie 14%. Dla porównania, wartość tego samego wskaźnika między 2016 a 2019 rokiem dla całej Polski wzrosła o ok. 19%, a dla województwa świętokrzyskiego o ok. 12%. Można więc stwierdzić, iż względne zainteresowanie ofertą turystyczną wzrosło w większym stopniu dla całego kraju niż rozpatrywanych powiatów. Trzeba przy tym pamiętać, iż wspomniana wcześniej akcja popularyzacji dziedzictwa kulturowego miała ogólnopolski charakter i dotyczyła również zabytków z innych regionów. Wyniki analizowanych powiatów były nieco wyższe aniżeli zaobserwowane w skali województwa, co być może było związane właśnie z uzyskaniem statusu Pomnika Historii.

Wartości rocznych liczb osób zwiedzających muzea i oddziały na 1000 ludności w rozpatrywanych powiatach przedstawiono w tabeli 3 (pominięto przy tym powiat staszowski, dla którego nie ma odpowiednich danych).

Tabela 3. Średnia roczna liczba zwiedzających muzea i oddziały na 1000 ludności w okresach przed i po wpisaniu lokalnych zabytków na listę pomników historii w powiatach województwa świętokrzyskiego w latach 2016-2019 (bez powiatu staszowskiego)

Powiat	Średnia przed wpisem na listę Pomników Historii	Średnia po wpisie na listę Pomników Historii	Zmiana [%]
buski	100,33	99,20	-1,1
kielecki (Oblęgorek)	1202,07	1182,50	-1,6
kielecki (Nowa Słupia)	1262,60	1175,37	-6,9
m. Kielce	762,80	633,30	-17,0
opatowski	9,40	12,20	+29,8
sandomierski	1118,15	1081,85	-3,2
starachowicki	205,50	284,47	+38,4

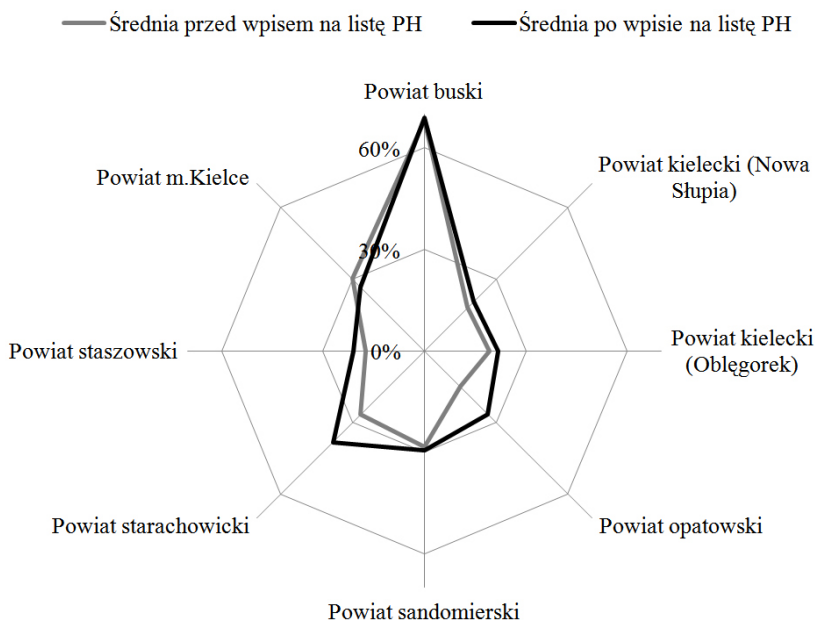
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych.

W przypadku ruchu muzealnego uzyskano bardzo niejednolite dane. W aż pięciu powiatach zaobserwowano zmniejszenie średniej wartości wskaźnika, przy czym zwykle było ono bardzo niewielkie, rzędu 1-3% (najmniej w powiecie buskim). Największą negatywną zmianę odnotowano w powiecie m. Kielce i było to 17%. Z drugiej strony dla dwóch powiatów odnotowano znaczące wzrosty, rzędu 30% (powiat opatowski⁴²) i nawet aż 38% (powiat starachowicki). Dzięki temu średnia wartość zmiany dla wszystkich powiatów dla okresu po wpisaniu obiektów na listę pomników historii była dodatnia i wyniosła ok. 5%. W skali kraju w okresie 2016-2019 wzrost ten był jeszcze wyraźniejszy i wyniósł ok. 11%, jednakże dla samego województwa świętokrzyskiego zaobserwowano spadek w wysokości ok. 9%. Ponownie zatem, choć tym razem jeszcze wyraźniej, wartości dla powiatów z dziedzictwem w postaci Pomnika Historii okazały się wyższe, aniżeli dla całego regionu.

Na koniec warto przyrzeć się rocznemu stopniowi wykorzystania turystycznych obiektów noclegowych (rys. 1).

Okazuje się, iż najbardziej zauważalne zmiany dokonały się w tym zakresie. W siedmiu na osiem przypadków odnotowano wzrost, przy czym w dwóch powiatach niezwykle wyraźny, rzędu 77% (powiat opatowski) i 43% (powiat starachowicki). Pozostałe przyrosty nie były aż tak spektakularne (między 1 a 20%), niemniej jednak zniwelowały jedyny w grupie spadek (o 12%, powiat m. Kielce), dzięki czemu średnia wartość wskaźnika dla wszystkich powiatów po wpisaniu lokalnych zabytków na listę pomników historii zwiększyła się o ponad 20%. Dla porównania, w okresie 2016-2019 w skali Polski wzrost ten

⁴² W tym wypadku jedną z przyczyn mogła być zerowa wartość dla roku 2016.

Rysunek 1. Średni roczny stopień wykorzystania turystycznych obiektów noclegowych w okresach przed i po wpisaniu lokalnych zabytków na listę pomników historii w powiatach województwa świętokrzyskiego w latach 2016-2019 [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych.

wyniósł jedynie 7%, niemal identycznie było w przypadku całego województwa świętokrzyskiego (8%). Z danych tych wynika zatem, że turyści przybywający do świętokrzyskich powiatów, gdzie znajdują się pomniki historii, decydują się na nieco dłuższe pobyty i to przedłużanie wyjazdu jest dużo bardziej wyraźne aniżeli w skali regionu i kraju. Być może zatem jest to związane ze wspomnianą już zaobserwowaną na poziomie listy UNESCO zależnością dotyczącą korzyści z rozwoju polityki promocyjnej⁴³, lokalnej oferty i infrastruktury turystycznej, dzięki czemu możliwe staje się nie tylko przyciągnięcie turysty, ale także jego dłuższe zatrzymanie w danej destynacji, tak pożądane z punktu widzenia ekonomicznych skutków turystyki.

Podsumowanie

Przeprowadzone porównania pozwoliły wykazać, iż rzeczywiście wybrane wskaźniki mierzące wielkość powiatowego ruchu turystycznego, uległy zwiększeniu po nadaniu miejscowym zabytkom statusu pomnika historii. Co istotne, zmiany te były bardziej wyraźne dla grupy analizowanych powiatów niż dla całego województwa świętokrzyskie-

⁴³ M. Hasan, M.I. Jobaid: Heritage Tourism Marketing: Status, Prospects and Barriers. Journal of Business and Management, Vol. 16, Iss. 5, s. 40-48.

go, lecz mniej dostrzegalne w porównaniu ze skalą kraju. Największą różnicę dostrzeżono w przypadku stopnia wykorzystania bazy noclegowej, gdzie zaobserwowany średni wzrost wartości we wszystkich powiatach był niemal trzykrotnie większy niż odnotowany w tym samym okresie w Polsce. Z kolei najmniejsze zmiany wystąpiły w przypadku liczby zwiedzających muzea i oddziały na 1000 ludności, co może sugerować, iż prestiż destynacji i przyciągnięcie nowych uczestników ruchu turystycznego nie powodują jednoczesnego wzrostu zainteresowania lokalną ofertą muzealną, zwłaszcza w krótkim czasie. Może być to efektem wciąż niskiej konkurencyjności tej ostatniej, dopiero dostosowującej się do nowych realiów statusu miejsca. Trzeba przy tym pamiętać, iż w rozpatrywanym okresie nobilitacja polskiego dziedzictwa nie była ograniczona jedynie do wybranego na potrzeby niniejszego opracowania regionu. Brak aż tak wyraźnie zaobserwowanych zmian wielkości rozpatrywanych wskaźników może być również efektem krótkiego przedziału czasowego analizy, na co złożyło się wiele czynników (dostępność i jednolitość danych, moment wpisu na listę pomników historii, wybuch pandemii COVID-19).

Autorzy zdają sobie sprawę, że zaproponowana metoda weryfikacji oddziaływania zwiększenia prestiżu dziedzictwa na ruch turystyczny jest niedoskonała i na wielkość rozpatrywanych zmiennych wpływ mogło mieć bardzo wiele innych czynników, jak choćby zmiana wielkości lokalnej populacji, powstawanie nowych obiektów noclegowych i muzealnych czy też rozbudowa już tych istniejących. Te ostatnie mogą jednakże być powiązane właśnie z marketingowym oddziaływaniem podniesienia rangi miejscowych zabytków. Niestety próba pomiaru realnego zainteresowania obiektami dziedzictwa kulturowego jest bardzo trudna⁴⁴ (choćby z racji braku monitorowania frekwencji w wielu obiektach), a staje się jeszcze trudniejsza przy obiektach wpisywanych zbiorowo, jak np. starówki miast czy zespoły architektoniczne. Z tego względu wskazane byłoby przeprowadzenie odpowiednio rozciągniętych w czasie badań w konkretnych destynacjach, gdzie istniałaby możliwość zbadania u turystów samej rozpoznawalności wyróżniających form ochrony nadawanych zabytkom, jak i roli tej nobilitacji w decyzjach odnośnie wyboru miejsca wyjazdu. Tak uzyskane wyniki należałoby następnie skonfrontować z realnymi zmianami wielkości ruchu turystycznego, którego oszacowanie samo w sobie stanowi już dużą trudność. Abstrahując od obecnej sytuacji pandemicznej, znacząco oddziałującej na turystykę, problemem nie do przewyciężenia jest prowadzenie tych badań w odpowiednio długim okresie, obejmującym także czas jeszcze przed umieszczeniem danego zabytku na liście Pomników Historii, co przecież wymagałoby znajomości decyzji i wyborów władz centralnych, w tym Prezydenta RP, z dużym wyprzedzeniem.

Być może w długim okresie czasu, tak jak podawane jest to w przypadku obiektów z listy UNESCO⁴⁵, możliwe byłoby dostrzeżenie dużo bardziej klarownych zależności. Z tego też względu, jak i przytoczonych wcześniej powodów, temat wymaga dalszych badań i opracowania jednolitej, porównywalnej metodologii pomiarowej.

⁴⁴ Z. Kruczek: *Frekwencja...*, op. cit., s. 26.

⁴⁵ M.-T. Albert, B. Ringbeck, op. cit., s. 139-142.

Literatura

- Albert M.-T., Ringbeck B.: 40 Years World Heritage Convention. Popularizing the Protection of Cultural and Natural Heritage. DeGruyter, Berlin/Boston 2015.
- Alipour H., Gholitabar S., da Costa C.M.M.: An Empirical Investigation of Architectural Heritage Management Implications for Tourism: The Case of Portugal. *Sustainability* 2018, 10, 93.
- Alonso-Gonzalez P., Parga-Dans E.: Sustainable tourism and social value at World Heritage Sites: Towards a conservation plan for Altamira, Spain. *Annals of Tourism Research* 2019, Vol. 74.
- Cuccia T., Guccio C., Rizzo I.: The effects of UNESCO World Heritage List inscription on tourism destinations performance in Italian regions. *Economic Modelling* 2016, Vol. 53.
- Dąbrowski J.: Pomniki Historii – spojrzenie krytyczne. *Ochrona Dziedzictwa Kulturowego* 2019, nr 8.
- Hanaka A., Wawrzyńczuk A.: 100 pomników historii. *Ochrona Zabytków* 2019, nr 1.
- Konopka M.: O pomnikach historii ciąg dalszy – w obronie „zabytku prawa”. *Ochrona Zabytków* 2000, nr 2.
- Hasan M., Jobaid M.I.: Heritage Tourism Marketing: Status, Prospects and Barriers. *Journal of Business and Management*, Vol. 16, Iss. 5.
- Konopka M.: Pomniki historii – niewykorzystana szansa. *Ochrona Zabytków* 1999, nr 4.
- Kowalczyk A.: Fenomenologia przestrzeni turystycznej. *Turyzm* 2014, nr 24/1.
- Kowalski W., Zalańska K.: Prawo ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. [W:] System ochrony zabytków w Polsce. Analiza, diagnoza, propozycje. Red. naukowa B. Szymgin. Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków UMS Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa-Lublin 2011.
- Kruczek Z.: Frekwencja w atrakcjach turystycznych. POT, Kraków-Warszawa 2014.
- Kruczek Z.: Polska. Geografia atrakcji turystycznych. Proksenia, Kraków 2003.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J.: Geografia turystyki Polski. PWE, Warszawa 2002.
- Łyson P. (red.): Analiza walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia na podstawie danych statystycznych m.in. z zakresu bazy noclegowej, kultury i dziedzictwa narodowego oraz przyrodniczych obszarów chronionych. Końcowy raport metodologiczny. GUS, b. m., b. r.
- Mileska M.I., Swenson I. (red.): Słownik geograficzno-krajoznawczy Polski. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Molski P.: Waloryzacja dziedzictwa architektonicznego w systemie ochrony zabytków. [W:] System ochrony zabytków w Polsce. Analiza, diagnoza, propozycje. Red. naukowa B. Szymgin. Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków UMS Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa-Lublin 2011.
- Murzyn-Kupisz M.: Cultural, economic and social sustainability of heritage tourism: Issues and challenges. *Economic and Environmental Studies* 2012, Vol. 12, Iss. 2.
- Murzyn-Kupisz M.: Dziedzictwo kulturowe w kontekście rozwoju lokalnego. [W:] Kultura a rozwój. Red. naukowa J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2013.
- Nowacki M.: Dziedzictwo i turystyka: relacje i ewolucja koncepcji. [W:] Kultura i turystyka. Wspólne korzenie. Red. naukowa B. Krakowiak, B. Włodarczyk. ROT Woj. Łódzkiego, Łódź 2012.
- Pruszyński J.: Pomniki historii jako kategoria prawna. *Ochrona Zabytków* 1999, nr 4.
- Rohrscheidt von A.M.: Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy, GWSHM Milenium, Gniezno 2008.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 marca 2017 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Święty Krzyż – pobenedyktynski zespół klasztorny oraz przedchrześcijańskie obwałowania kamienne na Łysej Górze” (Dz. U. 2017, poz. 663).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 marca 2017 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Wąchock – zespół opactwa cystersów” (Dz. U. 2017, poz. 674).

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 listopada 2017 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Kielce – dawny pałac biskupów i katedra” (Dz. U. 2017, poz. 2275).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 listopada 2017 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Sandomierz – historyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy” (Dz. U. 2017, poz. 2273).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20 kwietnia 2018 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Ujazd – ruiny zamku Krzyżtopór” (Dz. U. 2018, poz. 943).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 grudnia 2018 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Obłęgorek – pałacyk Henryka Sienkiewicza wraz z zabytkowym parkiem i aleją lipową” (Dz. U. 2019, poz. 73).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 grudnia 2018 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Rytwiany – pokamedulski zespół klasztorny Pustelnia Złotego Lasu” (Dz. U. 2018, poz. 2413).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 grudnia 2018 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Wiślica – zespół kolegiaty pod wezwaniem Narodzenia Najświętszej Maryi Panny wraz z reliktnami kościoła pod wezwaniem św. Mikołaja oraz grodzisko” (Dz.U. 2018, poz. 2418).
- Shepherd R.J., Yu L.: *Heritage Management, Tourism and Governance in China. Managing the Past to Serve the Present.* Springer, Nowy Jork 2013.
- Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dn. 23 lipca 2003 r. (Dz. U. 2003, nr 162, poz. 1568).
- Zalasińska K.: *Prawna ochrona zabytków nieruchomości w Polsce.* Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- dane.gov.pl
isap.sejm.gov.pl
www.bdl.gov.pl
www.nid.pl
www.prezydent.pl

Historic monuments as an element of shaping tourist traffic in the region

Abstract. The aim of the article is to find out about the actual change in the size of selected indicators characterizing tourist traffic in the poviats of the świętokrzyskie voivodeship, which took place after local monuments obtained the official, ennobling status of a Historic Monument. The research method used was the analysis of the literature and statistical data published by the Central Statistical Office. The obtained results made it possible to conclude that in the poviats where heritage was named historic monument, the average relative number of tourists and people interested in the local museum offer increased, as well as the occupancy in tourist accommodation establishments, in relation to the period before entering this ennobling list. It was also observed that the average increases in the value of the above-mentioned indicators for the considered group of poviats were higher than those noted in the same period for the entire świętokrzyskie voivodeship and even Poland (in the case of the level of occupancy in tourist accommodation establishments).

Key words: heritage, monument, tourism, historic monument, świętokrzyskie voivodeship, UNESCO World Heritage List